

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

สืบพงศ์ จรรย์สืบศรี

อาจารย์ ประจำคณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

อิศรา กันตาง

อาจารย์ ประจำคณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

สุรพล มโนวงศ์

รองศาสตราจารย์ ประจำคณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เป็นผลจากการศึกษาวิจัยเรื่อง “โครงการศึกษาและจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนดั้งเดิมและมรดกทางวัฒนธรรม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” สนับสนุนงบประมาณโดยการเคหะแห่งชาติ ที่เห็นความสำคัญของอำเภอแม่แจ่มว่ามีเรือนไม้ที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจำนวนมาก รวมถึงอาคารทางศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองและหมู่บ้าน ตลาด ฯลฯ ความงามของสภาพแวดล้อมแบบเมืองในหุบเขาวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี จึงมีความเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือเรียนรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรม การศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษา สำรวจ และระบุอาคารในชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิม แหล่งหรือบริเวณมรดก โดยระบุที่ตั้ง พิกัดรูปแบบสถาปัตยกรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ สังคมและเศรษฐกิจ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ 2) จัดระบบและบันทึกแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ 3) ประเมินความเสี่ยงขั้นต้นของมรดกทางวัฒนธรรมและเสนอแนวทางเบื้องต้นในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ผลการศึกษา ได้จัดระบบมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองแม่แจ่มออกเป็น 7 ประเภท ได้แก่ แหล่งประวัติศาสตร์ วัด ร้านค้าและเคหสถาน สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งพิธีกรรม และแหล่งอื่นๆ รวมจำนวน 86 แห่ง การจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมได้นำเสนอแผนที่ในภาพรวมทั้งเมือง และแผนที่ขยายในอีก 4 บริเวณ แสดงสัญลักษณ์ของแหล่งมรดกแต่ละประเภทเพื่อการสืบค้นเชื่อมโยงไปยังเนื้อหาที่ประกอบด้วย พิกัดที่ตั้ง ประวัติความเป็นมา สิ่งสำคัญและจุดเด่น เจ้าของหรือผู้ครอบครอง และภาพถ่าย การประเมินความเสี่ยงในเบื้องต้นกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (แหล่งประวัติศาสตร์ วัด ร้านค้าและเคหสถาน สถานที่ศักดิ์สิทธิ์) ใช้เกณฑ์พิจารณา 3 ข้อ ได้แก่ 1) การเสื่อมโทรมทางกายภาพ 2) การเปลี่ยนแปลงจากสภาพดั้งเดิม และ 3) การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม โดยประเมินระดับความเสี่ยงเป็น สูง กลาง และต่ำ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม และอื่นๆ) ใช้การพิจารณาความเสี่ยงจากปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อเสนอแนะด้านการอนุรักษ์มีทั้งมาตรการบังคับและจูงใจ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำและตัวแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือให้คนแม่แจ่มและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ใช้ประกอบการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนดั้งเดิมที่มีมรดกทางวัฒนธรรมทรงคุณค่าให้คงอยู่ต่อไปได้

คำสำคัญ: แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม / เมืองแม่แจ่ม

Cultural Heritage Maps of Mae Chaem District, Chiang Mai Province

Suebpong Chansuebsri

Lecturer, The Faculty of Art and Architecture, Rajamangala University of Technology Lanna

Isara Guntang

Lecturer, The Faculty of Art and Architecture, Rajamangala University of Technology Lanna

Surapol Manowong

Associate Professor, The Faculty of Art and Architecture, Rajamangala University of Technology Lanna

Abstract

This article is the results of the project “*studying and making of cultural heritage maps for traditional habitat community and cultural heritage development in Mae Chaem district, Chiang Mai province*”. This research were supported by National Housing Authority who saw the importance of Mae Chaem district where lots of the traditional wooden houses with valuable local architecture still existed as well as religious buildings, local sacred places, markets, etc. The beautiful environment of this valley city along with lifestyle, culture and tradition made it the proper place for tourism and cultural heritage study. The objectives of the research were 1.) To study, explore and identify old buildings in traditional habitat communities and heritage places or areas by pinpointing location, coordination, and architectural pattern as well as historical, social and economic values using local people participation process. 2.) To organize and make a record of tangible and intangible cultural heritages. 3.) To evaluate primary risks and present basic solutions to conserve these cultural heritages. In result, cultural heritages in Mae Chaem city were classified into 7 categories including historical site, temple, store and homestead, sacred place, local wisdom site, ritual site, and other site with a total of 86 places. The making of cultural heritage maps presented overall city map and four scaled up area maps with indications on each heritage category for linking to its contents including coordination and location, history, importance and distinction, owner or possessor, and photo. The evaluation of primary risks for tangible cultural heritages (historical site, temple, store and homestead, sacred place) used three criterions to consider including 1) physical deterioration 2) originated transformation and 3) environmental transformation with evaluation levels of high, medium, and low. For intangible cultural heritages (local wisdom, ritual, etc.), the evaluation considered associated factors. For conserving suggestion, both compulsory and persuasive measures must be complied by local people participation process. Also by using cultural heritage maps as a tool, Mae Chaem’s citizens and associated corporations could make traditional community conserving and developing plans to protect their valuable cultural heritages to remain existed as they should be.

Keyword: Cultural Heritage Maps / Mae Chaem Town

1. บทนำ

แม่แจ่มเป็นเมืองขนาดเล็กในหุบเขาใกล้ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ที่มีสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทรงคุณค่า ทั้งบ้าน ร้านค้า วัดวาอาราม สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองและหมู่บ้าน ตลาด ฯลฯ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวทางสถาปัตยกรรมและความงามของสภาพแวดล้อมแบบเมืองในหุบเขา นอกจากนี้ คนแม่แจ่มส่วนใหญ่ยังคงรักษาวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา ทำให้เมืองแม่แจ่มจึงมีความเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้านภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานเมือง หมู่บ้าน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และวิถีชีวิตแบบล้านนา การศึกษาเพื่อจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่มนี้ จะเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ ชุมชนดั้งเดิมและมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองแม่แจ่มให้คงอยู่พร้อมไปกับการพัฒนาเมืองอย่างสมดุล ซึ่งจะทำให้เมืองแม่แจ่มยังคงความเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีคุณค่าทางวัฒนธรรม และมีความหมายต่อทั้งผู้อยู่อาศัยและผู้มาเยือน โดยมีวัตถุประสงค์และขอบเขตของโครงการอยู่ในการศึกษา สำรวจ และระบุดำเนินการสิ่งก่อสร้างในชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิม แหล่งหรือบริเวณ รวมทั้งระบุที่ตั้ง พิกัด รูปแบบสถาปัตยกรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ กิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่มีคุณค่าต่อมรดกทางวัฒนธรรมของเมือง โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่น นำข้อมูลมาจัดระบบแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ รวมทั้งบันทึกให้เป็นเอกสารที่ต้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้อ้างอิงร่วมกันได้ ทั้งในเรื่องการวางผังเมือง การพัฒนาชุมชนและสังคม การบริหารจัดการด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองแม่แจ่ม ตลอดจนการประเมินความเสี่ยงขั้นต้นของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม เสนอแนะเบื้องต้นด้านการอนุรักษ์

ขอบเขตพื้นที่ ทำการศึกษาในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยพื้นที่บางส่วนของตำบลช่างเคิ่ง ตำบลท่าผา และตำบลบ้านทับ **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ทำการศึกษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible) ประเภทอาคารสิ่งก่อสร้าง แหล่งหรือบริเวณ ที่มีมิติทางกายภาพ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) แต่สามารถระบุตำแหน่งในแผนที่ได้ **ขอบเขตด้านเวลา** 12 เดือน เพื่อให้ครอบคลุมประเพณี พิธีกรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้านตามฤดูกาล

2. วิธีการและขั้นตอนการศึกษา

1. ศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับ เมืองแม่แจ่ม ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และการจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม
2. ประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับปราชญ์ชุมชน ชาวบ้าน หน่วยงานและองค์กรในพื้นที่ เพื่อร่วมกันระบุแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองแม่แจ่ม ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้
3. สำรวจ สัมภาษณ์ผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ถ่ายภาพ จับพิกัดที่ตั้งของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม
4. วิเคราะห์เพื่อจัดระบบวิธีการบันทึกแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมประเภทต่างๆ การนำเสนอเนื้อหาที่เป็นระบบเดียวกันและครอบคลุมเรื่องที่เป็นสาระสำคัญ และวิเคราะห์การออกแบบรูปเล่มเพื่อง่ายต่อการสืบค้น

5. บันทึกเนื้อหาหมวดทิศทางวัฒนธรรมร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิในพื้นที่ และนำร่างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่มให้ปราชญ์ชุมชน ชาวบ้าน หน่วยงานและองค์กรในพื้นที่ได้ร่วมตรวจสอบความถูกต้องหรือดทกลั่น

6. ประเมินความเสี่ยงเบื้องต้นของมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิในพื้นที่

7. เสนอแนะแนวความคิดเบื้องต้นในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของเมืองแม่แจ่ม

8. นำเสนอผลการศึกษา รวมทั้งจัดพิมพ์แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อคืนข้อมูลและเผยแพร่กลับไปยังเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม สถานศึกษา สถานที่ราชการในพื้นที่ รวมทั้งเผยแพร่ต่อสถานศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่สนใจทั่วไป

3. กรอบแนวความคิดในการจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Mapping)

Commonwealth Department of Communication and the Arts ประเทศออสเตรเลีย กล่าวถึง การทำแผนที่วัฒนธรรมว่า เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการแสดงตัวตนของชุมชนและการบันทึกข้อมูลทรัพยากรวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นการบันทึกองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือสิ่งที่เป็นนามธรรม การให้คุณค่าในกระบวนการทำแผนที่ทางวัฒนธรรมจะทำให้ชุมชนเป็นหนึ่งเดียวกัน และยังเป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรมหรือโครงการสำคัญสำหรับชุมชนหลายอย่าง ทั้ง การบันทึก การอนุรักษ์ และการใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้น ในขณะที่ Nigel Crawhall กล่าวว่า จุดประสงค์ของการจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม ไม่เป็นเพียงแผนที่แต่เป็นการสร้างศักดิ์ศรีและความภูมิใจให้กับคนในท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการและเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างพลังให้ท้องถิ่น ส่วน Richard A. Engellhardt ได้กล่าวถึงความหมายและประโยชน์ของการทำแผนที่ทางวัฒนธรรมว่า คือ วิธีการและเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมของโลกทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ประกอบด้วยวิธีการและกิจกรรมที่หลากหลายจากการเก็บข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมโดยท้องถิ่น และการจัดการด้วยระบบข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) จะช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบทางวัฒนธรรมกับสังคมและลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏ โดยสิ่งที่ระบุในแผนที่นั้นมีทั้ง องค์ประกอบทางกายภาพ ความหมายและประเพณี แผนที่ทางวัฒนธรรมช่วยในการวางแผนอนุรักษ์และจัดการด้านต่างๆ ทั้งการดูแลแหล่งมรดกวัฒนธรรม การพัฒนาการท่องเที่ยว การใช้ที่ดิน การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ การจัดการความเสี่ยงและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับท้องถิ่นในอนาคต (ศศิธร โทวินัส 2554: 14-18)

สรุปได้ว่า แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม คือ การจัดระบบและบันทึกข้อมูลทางวัฒนธรรม ทั้งสิ่งที่จับต้องได้หรือรูปธรรม (Tangible) และสิ่งที่จับต้องไม่ได้หรือนามธรรม (Intangible) ของชุมชนลงในแผนที่ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ความเข้มแข็ง และใช้เป็นเครื่องมือในการวางแผนด้านการอนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และพัฒนาในด้านอื่นๆ

วิธีการจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม

การทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของประเทศออสเตรเลีย ที่กล่าวถึงในหนังสือ Mapping Culture: A Guide for cultural and economic development in communities ของ Commonwealth Department of Communication and the Arts หน่วยงานทางวัฒนธรรม ประเทศออสเตรเลีย ได้นำเสนอวิธีการไว้ ดังนี้

1. ระบุหัวข้อในการศึกษา (Identifying your themes) ระบุหัวข้อสำคัญที่แสดงออกถึงวิถีชีวิต หรืออัตลักษณ์ของชุมชน และควรใช้เวลาในการศึกษา 12 เดือน เพื่อให้ครอบคลุมงานประเพณี พิธีกรรม หรือวิถีชีวิตในฤดูกาลต่างๆ
2. การค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้น (Preliminary research information sources)
3. การศึกษาข้อมูลของชุมชนและพื้นที่ (Community and area profile)
4. การศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ (Historical sources)
5. การตรวจสอบแหล่ง (Site inspections)
6. การสำรวจและศึกษาด้านการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรมนั้น (Conservation studies and heritage surveys) การศึกษาสถาปัตยกรรมและคุณค่าทางศิลปกรรมโดยต้องศึกษาให้ครอบคลุมทุกประเภท ระบุหัวข้อสำคัญในการจัดทำบัญชีรายชื่อแหล่ง (thematic checklist) และประเด็นในการประเมินความสำคัญของแหล่งนั้น
7. การประเมินความสำคัญ (Significance assessment) เลือกหลักเกณฑ์และความหมายในการประเมินแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรม ภายหลังจากสำรวจและจัดทำบัญชีรายการส่วนใหญ่หลักเกณฑ์มักได้แก่ ความหายาก (rare) การเป็นรูปแบบเฉพาะเป็นสัญลักษณ์ (typical) เพราะทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคน เหตุการณ์ และประวัติศาสตร์ชุมชน
8. การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Fieldwork)
9. การใช้บัญชีรายการ (Using checklist) เพื่อระบุข้อมูลทั่วไปของแหล่ง
10. การต่อยอดโครงการ จากแผนที่ทางวัฒนธรรม (Development mapping projects) ไปสู่โครงการพัฒนาอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

การทำแผนที่ทางวัฒนธรรม ควรดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนในทุกกลุ่ม โดยการประชุมร่วมในครั้งแรกควรชี้แจงจุดประสงค์และแนวคิดในการทำแผนที่ ประโยชน์ที่จะได้รับ รวมทั้งต้องดำเนินการเผยแพร่ผลงานที่แล้วเสร็จให้ชุมชนได้รับรู้กันในวงกว้าง ขณะเดียวกันต้องเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชน (Developing participation) ให้ครอบคลุมทุกกลุ่ม โดยอาจใช้วิธีการศึกษาเฉพาะกลุ่ม (Focus groups) การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshops) การสังเกตการณ์ (Observation) การใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) การสร้างเครือข่าย (Council connection) เป็นต้น (ศศิธร โทวินัส. 2554: 20-24)

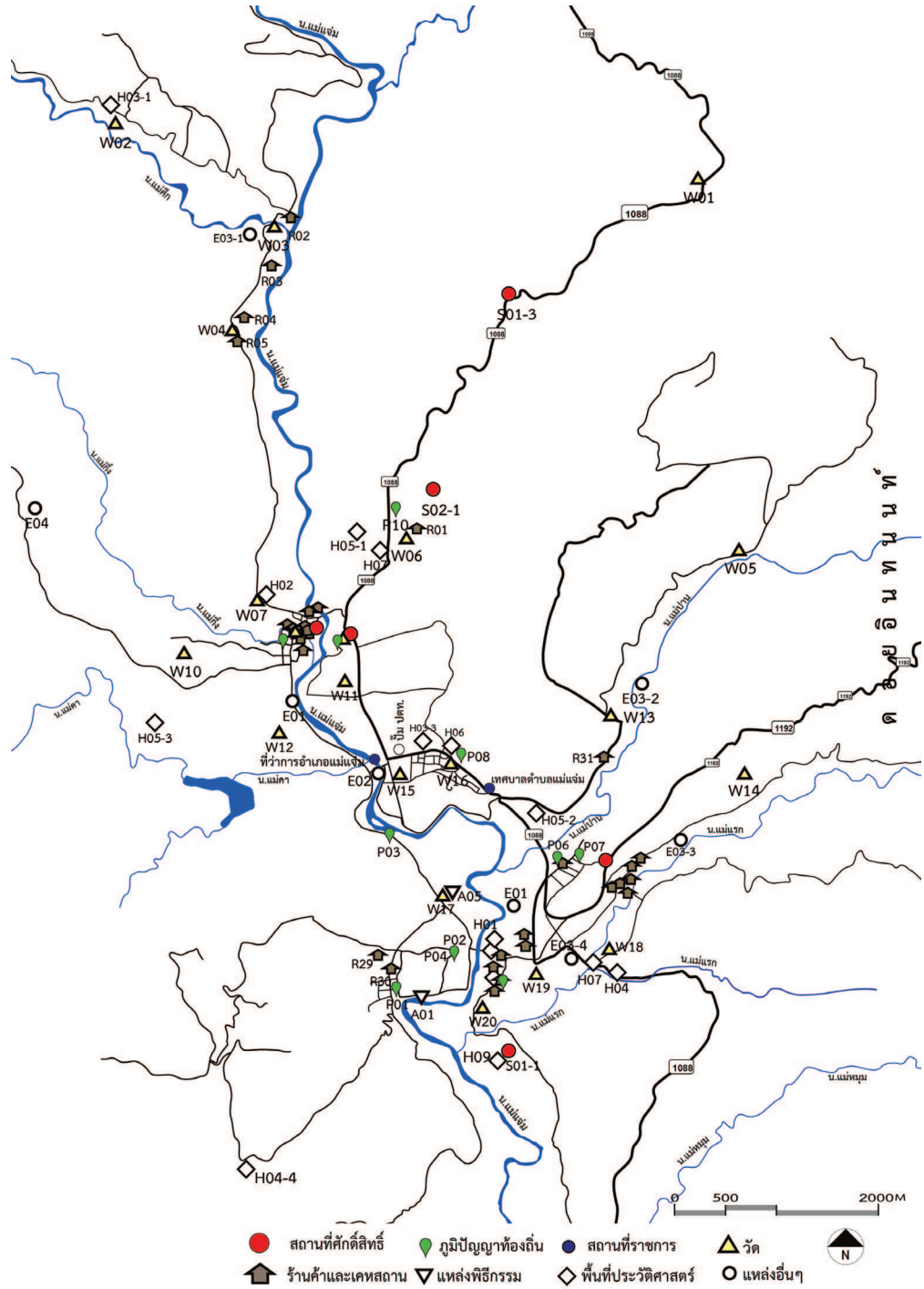
4. มรดกทางวัฒนธรรม อำเภอแม่แจ่ม

ไม่มีหลักฐานประวัติศาสตร์ยืนยันถึงความเป็นมาของอำเภอแม่แจ่ม มีเพียงตำนานเล่าว่า สิ่งสองตัวพี่น้องกันต่อสู้เพื่อแย่งพื้นที่หากิน พระพุทธเจ้าเสด็จผ่านมาตรัสถามจนทราบความแล้วทรงช่วยโดยใช้ไม้ขีดที่พื้นดินเพื่อแบ่งพื้นที่ให้สิ่งแต่ละตัว รอยขีดนั้นต่อมาได้กลายเป็นลำห้วย เรียกว่า “ห้วยช่างเค็ง” ซึ่งหมายความว่า แบ่งครึ่งกันได้ ตรงกับชื่อเดิมของอำเภอแม่แจ่ม คือ “อำเภอช่างเค็ง” ที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2477 ต่อมาในปี พ.ศ. 2481 อำเภอแม่แจ่มถูกลดฐานะลงเป็นกิ่งอำเภอ ขึ้นกับอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภออีกครั้งเมื่อปี พ.ศ. 2499 ปัจจุบันอำเภอแม่แจ่ม มี 7 ตำบล 108 หมู่บ้าน และจัดการปกครองส่วนท้องถิ่น 2 แห่ง ได้แก่ เทศบาลตำบลแม่แจ่ม เทศบาลตำบลท่าผา และองค์การบริหารส่วนตำบล 6 แห่ง

เมืองแม่แจ่ม เกิดขึ้นตามสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ในหุบเขา มีน้ำแม่แจ่มเป็นแม่น้ำสายหลัก ไหลผ่านหุบเขา ก่อเกิดเป็นที่ราบแคบยาวในแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ ที่พอจะปรับใช้เป็นที่นาได้ ผู้คนจึงพากันมาตั้งถิ่นฐานเป็นเมืองขนาดเล็ก คนแม่แจ่มมีคติความเชื่อว่า “พ่อเจ้าหลวง หรือ ผีควบเมือง” 3 องค์ ทำหน้าที่ปกป้องรักษาคุ้มครองผู้คนและเมืองให้ปลอดภัย ตำแหน่งที่ตั้งของหอพ่อเจ้าหลวงทั้ง 3 หอ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของเมือง ประกอบไปด้วย “หอพ่อเจ้าหลวงคอนแดน” ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของเมือง บริเวณ “น้ำฮู หรือตาน้ำ” ซึ่งถือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ธีคนในเขตตอนเหนือของเมืองจะมาขึ้นหอที่นี่ “หอพ่อเจ้าหลวงคอนเมือง” อยู่บริเวณบ้านกอก ริมน้ำแม่แจ่มด้านทิศตะวันตก และ “หอพ่อเจ้าหลวงม่วงกอน” อยู่ในดงไม้ใหญ่ หรือ “ดงหลวง” ทางด้านทิศใต้ของเมือง ชาวบ้านเชื่อว่าพ่อเจ้าหลวงมีฤทธิ์ ตาทิพย์ ล่วงรู้ทุกสิ่งทุกอย่างในเมืองแม่แจ่ม จึงนับเป็นการควบคุมสังคมมิให้ผู้คนกระทำความผิดทั้งต่อหน้าและลับหลัง ในมิติทางผังเมืองตำแหน่งที่ตั้งของหอพ่อเจ้าหลวงทั้งสาม ครอบคลุมพื้นที่สำคัญในการตั้งถิ่นฐาน ทำหน้าที่คุ้มครองพื้นที่ต้นน้ำ ที่ราบลุ่มแม่น้ำ รวมทั้งผืนป่า จึงนับได้ว่าเป็นโครงสร้างทางกายภาพเมืองที่เกิดขึ้นตามคติความเชื่อ หมู่บ้านในเมืองแม่แจ่มส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านชนบทกระจายตัวอยู่รอบเมือง เนื่องจากที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่แจ่มมีพื้นที่จำกัดและเป็นพื้นที่น้ำท่วมถึง จึงต้องสงวนไว้สำหรับการปลูกข้าว ทำให้เหลือพื้นที่สำหรับตั้งหมู่บ้านใน 2 รูปแบบ ได้แก่ หมู่บ้านบนสันพนักธรรมชาติหรือ “บ้านสัน” เช่น บ้านพร้าวหนุ่ม บ้านอาราม และหมู่บ้านเชิงเขาหรือ “บ้านเชิงดอย” เช่น บ้านต้นตาล บ้านนาเรือน แนวเขตหมู่บ้านเชิงดอยจะต่อเนื่องกับผืนนาเบื้องล่าง เป็นนาขั้นบันไดระดับต่ำความลาดชันไม่มาก มีระบบเหมืองฝายจัดการน้ำไปหล่อเลี้ยงไร่นา บ้านเชิงดอยในเมืองแม่แจ่ม ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง ถึงขนาดเล็ก และมีจำนวนมากกว่าหมู่บ้านที่ใช้พื้นที่สันพนักธรรมชาติ (อิศรา กันแดง. 2557: 63)

ผลการศึกษารวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่มที่มีคุณค่าประเภทอาคาร/สิ่งก่อสร้าง แหล่งหรือบริเวณ ทั้งที่เป็นกายภาพที่จับต้องได้ และที่จับต้องไม่ได้แต่สามารถระบุตำแหน่งในแผนที่ได้ ตลอดจนสิ่งที่น่าสนใจทางธรรมชาติ นำมาจัดระบบและแยกประเภทของแหล่งพร้อมกำหนดรหัสในแผนที่ได้ 7 ประเภท ประกอบด้วย แหล่งประวัติศาสตร์ (H) 9 แห่ง วัด (W) 21 แห่ง ร้านค้าและเคหสถาน (R) 31 แห่ง สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (S) 6 แห่ง แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น (P) 10 แห่ง แหล่งพิธีกรรม (A) 6 แห่ง และแหล่งอื่นๆ (E) 4 แห่ง รวมทั้งสิ้นจำนวน 86 แห่ง

5. แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 1: แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม
 (ในหนังสือแผนที่ที่จัดพิมพ์เผยแพร่ ได้จัดแสดงแผนที่ขยายใน 4 บริเวณ ที่มีแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม กระจุกตัวเพื่อความชัดเจน และระบุพิกัดทางภูมิศาสตร์ไว้ด้วย)

แหล่งประวัติศาสตร์ 9 แห่ง

ภาพที่ 2: แหล่งประวัติศาสตร์เมืองแม่แจ่ม

1. H01 - ดอนศาล พื้นที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของที่ทำการของพญาเชื่อนแก้วและพญาไจย เจ้าเมืองแจ่ม ซึ่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ส่งมาปกครองเมืองแม่แจ่ม ต่อมาเมื่อเปลี่ยนการปกครองก็ถูกใช้เป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอ มีนายชื่นเป็นนายอำเภอคนแรก และถูกราชฎรปล้นและฆ่าตายบนที่ว่าการฯ ทางการจึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้งที่อื่น
2. H02 - ของหน้าหมู หมายถึงสถานที่สาธารณประโยชน์ ที่ชาวบ้านทั่วไปมีสิทธิใช้ร่วมกันได้ ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ เช่น น้ำบ่อหลวง วังปลา เป็นต้น ปัจจุบันของหน้าหมูเมืองแม่แจ่มเหลือเพียงแห่งเดียว คือ น้ำบ่อเอ็น หน้าวัดพุทธเอ็น เป็นตาน้ำผุดที่ไหลตลอดปี ไสเย็นและสะอาด ชาวบ้านจะมาตักเอาไปใช้เป็นน้ำดื่ม
3. H03 - ชุนเมืองแจ่ม ในยุคพญาไจยครองเมืองแจ่ม ท่านได้แต่งตั้งชุนขึ้นจำนวน 4 ท่าน มี ชุนเพียรกำจัตถัย ชุนประทีปบ้านทับ ชุนอนุรักษ์ท่าผา และชุนชาญช่างเค็ง ปกครองแขวงต่างๆ ท่านเหล่านี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ที่ท่านปกครอง สร้างผลงานไว้ให้กับเมืองแจ่มหลายประการ ลูกหลานท่านได้สืบวงศ์ตระกูลต่อมาจนถึงปัจจุบัน
4. H04 - ถนนสายปลาทุ เป็นเส้นทางรถยนต์สายแรกที่เข้าสู่แม่แจ่ม (พ.ศ.2505) โดยการเกณฑ์แรงงานในแม่แจ่มไปสร้างทาง และให้นำข้าวไปเองจากบ้าน ทางการแจกปลาทุเค็มให้ทุกวัน ตั้งแต่เริ่มสร้างจนเสร็จ ชาวบ้านจึงเรียกทางสายนี้ว่า “ถนนสายปลาทุ”
5. H05 - กู่มุมเมือง ประวัติวัดช่างเค็งกล่าวไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าได้ประทานพระเกศา 8 เส้น ให้ไปบรรจุไว้ในพระธาตุช่างเค็งแล้ว ตรีสให้นำอุปกรณ์ที่รองรับพระเกศา 4 อย่าง ได้แก่ ไม้คาน หม้อ ผ้าขาว และไม้รวกทำเป็นผอบ ไปก่อเป็นสถูปไว้ทั้ง 4 ทิศ ปรากฏเป็นกู่มุมเมือง มีพระธาตุช่างเค็งเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ กู่มอยฮวกทางทิศตะวันออก กู่มอยดินดั่ง ทางทิศตะวันตก กู่มอยสะกานทางทิศเหนือ และกู่มอยใต้ทางทิศใต้

6. H06 - โหงฝรั่งสัมปทานป่าไม้ เป็นที่อยู่ของฝรั่งที่มาทำไม้ ชาวบ้านที่เคยเห็นเล่าว่า “โหงฝรั่งกว้างมาก เป็นเหลี่ยมๆ ไม่เหมือนบ้านของชาวบ้าน พื้นปูไม้สักอย่างดี มีเต็นท์กว้าง มีชานกว้าง อยู่ทิศตะวันออก อยู่ในร่ม มีขม่นั่งยาวสุดเต็นท์ มีห้องนอนห้องเดียว”
7. H07 - เส้นทางจั่วต่าง ก่อนมีทางรถยนต์ ชาวแม่แจ่มและพ่อค้าจะใช้เส้นทางเดินเล็กๆ เดินทางและขนส่งสิ่งของ โดยใช้ “จั่วต่าง” หรือ “วั่วต่าง” บรรทุกของ ใช้วัวตั้งแต่ 15 ตัวขึ้นไป เดินไปเป็นคาราวาน ใช้เวลาไปกลับครั้งหนึ่งประมาณ 15-20 วัน
8. H08 - บ้านเก่าพญาเขื่อนแก้ว ที่ตั้งบ้านเรือนของพญาเขื่อนแก้ว เจ้าเมืองแม่แจ่มตั้งบ้านเรือนอยู่ ตกทอดมาถึงพญาใจ บุตรเขย และตกทอดต่อมาถึงลูกหลานในปัจจุบัน
9. H09 - ดงหอ ดงไม้ใหญ่ หรือ “ดงหลวง” อยู่ทางด้านทิศใต้ของเมืองแม่แจ่ม เป็นที่ตั้งของหอพ่อเจ้าหลวงม่วงก่อน ที่คนแม่แจ่มให้ความยำเกรงและเคารพนับถือ

วัด 21 แห่ง

ภาพที่ 3: วัดในเมืองแม่แจ่ม

1. W01 - วัดทุ่งยาว อยู่ที่บ้านทุ่งยาว สร้างเมื่อ พ.ศ. 2420
2. W02 - วัดสองยอด อยู่ที่บ้านแม่ศึก ชุนเพียรจำกัถยนำชาวบ้านสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2358 บริเวณซากพระธาตุซึ่งมี 2 ยอด ภายหลังพระธาตุนั้นพังทลายลง วัดจึงสร้างพระธาตุขึ้นใหม่ มี 2 ยอดเช่นเดิม
3. W03 - วัดกongsกาน อยู่ที่บ้านกongsกาน มีพระเจ้าตนหลวงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด ชาวบ้านนับถือมาก พวกกันหาบข้าวของมาทำบุญ จนไม้คาน (กาน) กongsสูงท่วมหัว วัดจึงถูกเรียกว่า วัดกongs(ไม้คาน) หรือวัดกongsกาน
4. W04 - วัดนางแล เป็นวัดประจำหมู่บ้านทั้งบ้านนางแล และบ้านต้นตาล สร้างเมื่อ พ.ศ. 2526
5. W05 - วัดแม่ปาน อยู่ที่บ้านแม่ปาน มีพระเจ้าแสนแซ่ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือมาก
6. W06 - วัดต่อเรือ อยู่ที่บ้านต่อเรือ มีวิหารเก่าแก่ทรงพื้นเมือง เรียบง่าย สวยงาม
7. W07 - วัดพุทธเอ็น อยู่ที่บ้านพุทธเอ็น มีวิหารทรงพื้นเมือง ผังยกเก็จแบบเชียงใหม่ มีโบสถ์น้ำ เป็นโบสถ์ไม้ตั้งอยู่กลางสระ หาดูยาก หน้าวัดมีน้ำบ่อเอ็น เป็นบ่อน้ำผุดหรือ “ของหน้าหมู่บ้าน” ที่ชาวบ้านได้ตักน้ำไปดื่มกิน
8. W08 - วัดพร้าวหนุม ตั้งอยู่ที่บ้านพร้าวหนุม พื้นที่วัดมีขนาดเล็กมาก แต่มีบทบาทเป็นศูนย์กลางสังคม เพราะมีการอบรมเผยแพร่ศาสนา จริยธรรม คุณธรรมอยู่เสมอ มีวิหารล้านนาประยุกต์ สร้างใหม่ประดับตกแต่งแพรวพราว
9. W09 - วัดเจียง วัดเก่าแก่ประจำบ้านเจียง มีพระธาตุทรงผ้าอ้อม รูปทรงแปลกไม่มีที่อื่นใด มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของเมือง แม่แจ่มคือ พระเจ้าแสนตอง และมีซากพระธาตุทรงปราสาทแบบล้านนาเก่าแก่ไม่ทราบประวัติการสร้าง
10. W10 - วัดบนนา อยู่ที่บ้านบนนา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2435
11. W11 - วัดกู่ เป็นวัดประจำหมู่บ้านบ้านสันหนอง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2453 บริเวณวัดมีกู่ (สลุบ) เก่าแก่ตั้งอยู่ จึงชื่อ วัดกู่
12. W12 - วัดน้อย อยู่บ้านป่าเทื่อ เป็นวัดที่ย้ายมาจากวัดเดิมที่อยู่กลางทุ่งนาระหว่างบ้านป่าเทื่อ กับบ้านพร้าวหนุม
13. W13 - วัดห้วยริน อยู่บ้านห้วยริน มีวิหารเก่าแก่ทรงพื้นเมือง เรียบง่ายสวยงาม พระธาตุองค์ใหม่สร้างเมื่อพ.ศ. 2553 ศาลาที่ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2540 มีภาพเขียนฝาผนังเล่าเรื่องและวิถีชีวิตชาวแม่แจ่ม ตั้งแต่เกิดจนตาย
14. W14 - วัดบ้านเหล่า อยู่บ้านเหล่า สร้างเมื่อ พ.ศ. 2500 เพื่อไม่ให้ผู้สูงอายุต้องเดินไปวัดไกลถึงวัดป่าแดด
15. W15 - วัดช่างเค็ง วัดแรกของเมืองแม่แจ่ม สร้างเมื่อ พ.ศ.1970 มีตำนานเกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นของเมืองแม่แจ่ม สิ่งสำคัญคือ พระธาตุช่างเค็ง บรรจุพระเกศาของพระพุทธเจ้า 8 เส้น มีประเพณีสงฆ์พระธาตุในวันที่ 16 เมษายน และมีงานบุญใหญ่ในวันหกเป็ง (วันเพ็ญเดือน 6 เหนือ) ของทุกปี

16. W16 - **วัดบุปผาราม** เป็นวัดที่ย้ายมาจากวัดคอยฮวกซึ่งถูกไฟไหม้ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2493 เป็นศูนย์กลางทางสังคม เพราะมีกิจกรรมต่างๆมากมาย เช่น ธนาคารข้าว กองทุนการศึกษาพระเนร หอกระจายข่าว อบรมศีลธรรมเยาวชน ห้องสมุด และพิพิธภัณฑ์ชุมชน
17. W17 - **วัดบ้านทับ** ตั้งอยู่ริมทุ่งนาที่บ้านทับ เป็นวัดประจำหมู่บ้าน 3 หมู่บ้าน จึงมีศรัทธามาก และชาวบ้านนิยมแต่งกายพื้นเมือง นุ่งซิ่นตีนจกมาทำบุญ งานบุญประเพณีที่วัดนี้จึงคึกคักและสวยงามน่าประทับใจ
18. W18 - **วัดพระบาท** อยู่ที่บ้านป่าหนาด มีรอยพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ ชาวเมืองแจ่มมีประเพณีสรงน้ำรอยพระบาทในวันเจ็ดเป็ง (วันเพ็ญเดือน 7 เหนือ) ของทุกปี
19. W19 - **วัดป่าแดด** พญาเชื่อนแก้ว เจ้าเมืองแม่แจ่มสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2400 มีวิหารทรงล้านนา ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังทรงคุณค่า อายุประมาณ 150 ปี แสดงให้เห็นวิถีชีวิตชาวแม่แจ่มเมื่อร้อยกว่าปีก่อน และมีหอไตรเก่าแก่
20. W20 - **วัดยางหลวง** อยู่ที่บ้านยางหลวง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2038 โดยชาวกะเหรี่ยง มีอุโบสถแบบล้านนา ภายในมีปราสาทพระเจ้าหรือ **กัจจุก** ตกแต่งลวดลายปูนปั้น ศิลปะล้านนาพื้นเมือง อิทธิพลพุกามผสมผสานเชียงใหม่
21. W21 - **วัดกองแขกเหนือ** อยู่ที่บ้านกองแขกเหนือ วิหารเก่าแก่เรียบง่ายแบบพื้นเมือง ภายในมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ คือ พระติโต ภาพเขียนสีบนแผงไม้คอสอง เป็นภาพที่มีชื่อเสียงมีลักษณะโดดเด่นไม่เหมือนที่อื่น

ร้านค้าและเคหสถาน 31 หลัง

เป็นเรือนไม้แบบประเพณีล้านนา ที่ชาวบ้านเรียกว่า “เฮือนปะเกว” อายุอยู่ระหว่าง 26 ปี ถึง 63 ปี มีทั้งแบบจั่วแฝด (เฮือนสองจ่อง) และจั่วเดี่ยว (เฮือนจ่องเดี่ยว) ลักษณะเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวยกใต้ถุนสูงจนดูคล้ายเรือนสองชั้น หลังคาจั่วผสมปั้นหยา หันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือหรือทิศใต้มีเรือนร้านค้า 3 หลัง ลักษณะเป็นเรือนสองชั้น หันด้านยาวของเรือนเข้าหาทางสัญจรเพื่อเปิดหน้าร้านค้าขายมี เรือนสมัยกลาง 2 หลัง ลักษณะเป็นเรือนไม้ที่มีหลังคาไม่เป็นแบบจั่วแฝดหรือจั่วเดี่ยว ชาวบ้านเรียก “เฮือนคู้” เอาแป้ (อะเส) ชนกัน ไม่มีรางรินกลางเรือน ผังเรือนซับซ้อนขึ้น เรือนไม้ที่แม่แจ่มมีเอกลักษณ์ที่ “ปลายจ่อง” เครื่องประดับยอดจั่วแบบเฉพาะของเมืองแม่แจ่ม (สืบพงศ์จรรย์สืบศรี, 2557 : 88) เรือนหลายหลังตั้งอยู่เป็นกลุ่ม มีสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบประเพณีล้านนา เช่น มีสวนครัวและป่าหลังบ้าน ใช้น้ำลำเหมืองสาธารณะเพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร อาศัยอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ มีองค์ประกอบต่างๆในผังบ้าน

ภาพที่ 4: ร้านค้าและเคหสถาน

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ระดับเมือง 3 แห่ง ระดับหมู่บ้าน 3 แห่ง

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ระดับเมือง

1. S01-1 พ่อเจ้าหลวงม่วงก้อน หรือ พ่อเจ้าหลวงตงหอบ้านใต้ ตั้งอยู่ในดงไม้ใหญ่หรือดงหลวง บ้านอาราม ตำบลทิศใต้เมือง แม่แจ่ม เป็นหนึ่งในสามองค์ของเจ้าพ่อหลวงหรือผีควบเมืองของเมืองแม่แจ่ม เป็นเจ้าพ่อที่มีผู้นับถือมากที่สุด มีประเพณีการเลี้ยงพ่อเจ้าหลวงทุกปี เลี้ยงใหญ่ทุก 3 ปี และเลี้ยงตามคำทำนายเมื่อชาวบ้านไปถามพ่อเจ้าหลวงเรื่องต่างๆ
2. S01-2 พ่อเจ้าหลวงกอนเมือง หนึ่งในสามองค์ของเจ้าพ่อหลวงหรือผีควบเมืองของเมืองแม่แจ่ม อยู่บ้านพร้าวหนุ่ม ฝั่งทิศตะวันตกของน้ำแม่แจ่ม หอปัจจุบันนี้ย้ายมาจากที่ตั้งเดิมในดงไม้ใหญ่ ซึ่งอยู่ฝั่งทิศตะวันออกของน้ำแม่แจ่ม ซึ่งถูกบุกรุกพื้นที่จากผู้มีอิทธิพล
3. S01-3 พ่อเจ้าหลวงคอนแต้น หนึ่งในสามองค์ของเจ้าพ่อหลวงหรือผีควบเมืองของเมืองแม่แจ่ม ตั้งอยู่บริเวณน้ำออกฮู (น้ำผุด) บ้านทุ่งยาว ตอนเหนือเมืองแม่แจ่ม พิธีเลี้ยงจะจัดในช่วงหลังเดือนเมษายนของทุกปี

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ระดับหมู่บ้าน

1. S02-1 เลื้อบ้าน บ้านต่อเรือ เลื้อบ้านหรืออารักษ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียก “หอเจ้านาย” ตั้งอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ริมน้ำ ลักษณะเป็นเรือนไม้ใหญ่พอให้คนขึ้นได้หลายคน ภายในเรือนว่างเปล่าไม่มีรูปเคารพใดๆ
2. S02-2 หอเจ้าแม่เทวี บ้านเจียง ตั้งอยู่ริมถนนข้างวัดเจียง เดิมมีต้นมะจำโรงขนาดใหญ่ ปัจจุบันสภาพแวดล้อมไม่ดีเพราะมีร้านค้าตั้งเบียดชิด มีป้ายจรรยาบรรณ
3. S02-3 เลื้อบ้าน บ้านนาเรือน เลื้อบ้านที่บ้านนาเรือน เป็นหอขนาดเล็กคนขึ้นไม่ได้ มี 4 เสา ตั้งอยู่ริมทางเข้าหน้าหมู่บ้าน

ภาพที่ 5: สถานที่ศักดิ์สิทธิ์

แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น 10 แห่ง

ภาพที่ 6: แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. P01 กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ เป็นการรวมกลุ่มเพื่อทอผ้าของชาวบ้านบ้านไร่ เมื่อ พ.ศ. 2544 โดยเฉพาะผ้าตีนจก นอกจากทอผ้าตีนจกแล้ว ผู้สูงอายุยังได้ทอหน้าหมอน เย็บหมอน ทอซิ่น ทอถุงย่าม ทำถั่วเน่า และเครื่องจักสานชนิดต่างๆ แล้วแต่ผู้สั่งต้องการ นอกจากนี้ยังรับจัดเตรียมของใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ของเมืองแม่แจ่มอีกด้วย
2. P02 กลุ่มทอผ้าบ้านทับ ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านพอกอนแก้ว อินต๊ะกอน บ้านทับ จัดตั้งขึ้นโดยการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอแม่แจ่ม เพื่อให้ชาวบ้านมารวมกลุ่มกันทอผ้าตีนจก ทอซิ่น เย็บหมอน ฯลฯ และเป็นสถานที่ขายผลิตภัณฑ์ให้นักท่องเที่ยวด้วย
3. P03 กลุ่มทอผ้าบ้านท้องผาย ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2528 ที่บ้านท้องผาย ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐสร้างอาคารขึ้นเมื่อ พ.ศ.2541 แต่ดำเนินงานไปไม่ต่อเนื่อง เลิกไปแล้วตั้งใหม่หลายครั้ง เปลี่ยนประธานกลุ่มหลายครั้ง ครั้งหลังสุดเปิดขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2554 จนถึงปัจจุบัน

4. P04 แหล่งทำปิ่นปักผมบ้านทับ แหล่งเดียวของเมืองแม่แจ่มที่ทำปิ่น โดยพ่ออู้อยู่ก่อนแก้ว อิน ต๊ะก่อนกับลูกสาวที่บ้านทับ มีชื่อเสียงมาก ใครไปเที่ยวเมืองแม่แจ่มก็มักจะแวะไปชมการทำปิ่น เสมอ เพราะความงามของตัวปิ่นและความเป็นมิตรของพ่ออู้อยู่ โดยเฉพาะการเล่าเรื่องราวเก่าๆ ของแม่แจ่ม พ่ออู้อยู่ละสังขารไปแล้วเมื่อ พ.ศ. 2556 ปัจจุบันลูกสาวสืบทอดต่อ
5. P05 แหล่งเครื่องจักสานบ้านพ่อหลาน บ้านอยู่หน้าวัดบุปผาราม เดิมพ่อหลานทำงานก่อสร้าง แต่เพราะชอบจักสาน เมื่ออายุมากขึ้นจึงหันมาจักสานเพื่อขายเพียงอย่างเดียว ทำจนชำนาญได้ ไปแสดงผลงานที่กรุงเทพฯ รวมทั้งเป็นวิทยากร
6. P06 แหล่งทำขนม อาหารพื้นเมืองบ้านเหล่าปาก่อ เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สนใจ ที่ชาวบ้านเหล่าปาก่อรวมตัวกันตั้งขึ้น สอนทำอาหารและขนมพื้นเมือง รวมถึงการจัดเตรียมของตาม ประเพณีและพาไปร่วมงานประเพณีตามวาระต่างๆ กลุ่มมีการสืบสานให้ลูกหลานในหมู่บ้านเพื่อให้สิ่งเหล่านี้มีการสืบทอดสู่รุ่นต่อไป
7. P07 แหล่งอบและนวดสมุนไพรบ้านเหล่าปาก่อ ชาวบ้านรวมตัวกันให้บริการนวดและอบตัว ด้วยสมุนไพรภายในหมู่บ้าน ทำเป็นอาชีพเสริมจากการทำนา จัดการกลุ่มแบบพึ่งพาอาศัยกัน ตามประสาชาวบ้านและเครือญาติ ก่อตั้งโดยพ่อโทน ซึ่งเป็นหมอเมืองมาก่อน เป็นการออกแบบ โบราณโดยใช้เตาและที่อบที่สร้างขึ้นเอง
8. P08 กลุ่มหมอเมืองสมุนไพรวัดเจียง เป็นชมรมหมอพื้นบ้าน ก่อตั้งมานาน เดิมใช้สถานที่ในโรงพยาบาลแม่แจ่ม ต่อมาเทศบาลตำบลแม่แจ่มสนับสนุนสร้างอาคารให้ที่วัดเจียง เมื่อ พ.ศ. 2548 จึงใช้เป็นที่ทำการถาวร นอกจากผลิตยาสมุนไพรขายแล้ว ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีกิจกรรมการเผยแพร่ความรู้เรื่องสมุนไพรเป็นประจำ
9. P09 แหล่งจารไบลาน ในเมืองแม่แจ่มยังมีผู้อ่านเขียนตัวล้านนาได้หลายคน และสืบทอดการจาร ไบลานด้วยตัวล้านนา ตามแบบดั้งเดิม รับจารให้ผู้มีจิตศรัทธาจากทั้งเมืองแม่แจ่มและที่อื่นๆ จะ ถวายทานคัมภีร์ไบลาน ในแผนที่จัดทำขึ้นนี้ นำเสนอไว้ 2 แหล่ง คือ ที่บ้านพ่อหนานปิ่น โอบ อ้อม บ้านอาฮาม และพ่อหนานอินคำ ธนันไชย บ้านพร้าวหนุ่ม
10. P10 กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ กลุ่มทอผ้าที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2540 โดยกลุ่ม เครือญาติ แต่ขยายตัวขึ้นมากจนมีสมาชิกกว่า 200 คนแล้ว จุดเด่นของผ้าเปลือกไม้ คือ งาน มีเอกลักษณ์ของตนเอง ผลิตโดยวิถีธรรมชาติ สีที่ย้อมก็ต้องเป็นสีธรรมชาติเท่านั้น เน้นการ สร้างงานในเขตพื้นที่ อำเภอแม่แจ่ม และนำเอางานภูมิปัญญาของทุกชาติพันธุ์ที่อยู่ในอำเภอ แม่แจ่มมาผสมผสานกัน

แหล่งพิธีกรรม 6 แห่ง

1. A01 พิธีล่องสังขาร วันที่ 13 เมษายน ของทุกปี คนแม่แจ่มสายใต้จะทำพิธีล่องสังขารที่ริมน้ำแม่แจ่ม ในเขตบ้านไร่ เป็นความเชื่อว่าจะขึ้นปีใหม่แล้ว ควรสะเดาะเคราะห์ให้ล่องลอยน้ำไปให้หมด เพื่อชีวิตที่ดีขึ้นในปีใหม่
2. A02 พิธีเลี้ยงผีฝาย พิธีเลี้ยงจะทำขึ้นก่อนการทำนาของทุกปี สมาชิกที่รับน้ำจากฝายทุกคนจะมีส่วนร่วม โดยหมุนเวียนกันเป็น ผู้จัดหาเครื่องไหว้ มีการเก็บค่าใช้น้ำประจำปีตามจำนวนที่นาเพื่อนำมาเป็นค่าซ่อมแซมเมื่อฝายชำรุด
3. A03 พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นพิธีเพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และขอให้ผีตอแหลงช่วยดูแลข้าวในนา ทำพิธีช่วงหลังสงกรานต์ไม่เกินวันที่ 20 เมษายนของทุกปี ทำกันในหลายหมู่บ้าน
4. A04 พิธีขอฝน 3 แม่น้ำ ชาวแม่แจ่มเรียกว่า “ปีใหม่หน้อย” เพราะทำพิธีหลังปีใหม่ (สงกรานต์) ทำกันที่น้ำแม่ววม น้ำแม่กึ่ง และน้ำแม่คา โดยชาวบ้านที่รับน้ำแต่ละน้ำจะนัดหมายกันร่วมกันทำพิธี ซึ่งแต่ละแห่งไม่จำเป็นต้องตรงกัน
5. A05 พิธีทานตอพานแทน เป็นพิธีที่วัดบ้านทัพหรือฟื้นขึ้นมาใหม่ จัดขึ้นตามความเชื่อว่าการพรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว อาจะยังไม่ได้ไปเกิดหรือกลายเป็นเปรตขอส่วนบุญ จึงต้องทำบุญให้บ่อยๆ จะได้ไปผุดไปเกิด
6. A06 พิธีทานข้าวใหม่ - เผาหลัวพระเจ้า พิธีจัดขึ้นพร้อมกันในวันสามเป็งหรือสี่เป็ง (วันเพ็ญเดือน 3 หรือ 4 เหนือ) เมื่อเกี่ยวข้าวในฤดูกาลใหม่ได้แล้ว ก่อนจะกินเองต้องเอาไปทาน (ให้ทาน) ทั้งถวายพระและคนแก่คนเฒ่าในหมู่บ้าน ส่วนการเผาหลัวพระเจ้า คือ การฝังไฟให้พระประธานที่อยู่ใต้วินหาร เพราะคิดว่าคนเรายังหนาว พระเจ้าก็คงหนาวด้วย

ภาพที่ 7: แหล่งพิธีกรรม

แหล่งอื่นๆ 5 แห่ง

1. E01 ป่าช้า ป่าช้าโหลงเหนือ ตั้งอยู่ที่ท้ายบ้านพร้าวหนุ่ม มี 3 ป่าช้าของ 3 หมู่บ้าน ตั้งติดกันอยู่ในดงไม้ใหญ่ริมน้ำแม่แจ่ม ได้แก่ ป่าช้าของบ้านพร้าวหนุ่ม บ้านป่าเทื่อ และบ้านแพม ชาวบ้านแต่ละบ้านจะใช้ป่าช้าของชุมชนตัวเอง ไม่ใช้ร่วมกัน ส่วนที่โหลงใต้นั้นใช้ป่าช้าโตั้งก่วม หรือทุ่งก่วมร่วมกัน เป็นป่าช้าใหญ่ อยู่บ้านโหลงหิน ใช้งานกันหลายชุมชน
2. E02 กาดเช้า หรือตลาดเช้า จะเริ่มติดตลาดประมาณตี 3 ถึง 7 โมงเช้า บริเวณถนนหน้าตลาดสดเทศบาลด้านข้างที่ว่าการอำเภอ พ่อค้าแม่ค้าจากพื้นที่ใกล้เคียงจะนำสินค้ามาวางขาย ส่วนใหญ่เป็นของกินที่เก็บจากไร่ นา หรือของป่า เช่น กบ เขียด ปลา ผัก ผลไม้
3. E03 จุดถ่ายรูปนาขั้นบันได ทุ่งนาในเมืองแม่แจ่มหลายพื้นที่ลักษณะเป็นนาขั้นบันไดเพราะพื้นที่ลาดเอียง เมื่อต้นข้าวสูงขึ้นในฤดูทำนา ประกอบกับวัดวาอารามหรือเรือนไม้แม่แจ่มจะเกิดทัศนียภาพที่สวยงาม นักถ่ายภาพทั้งมืออาชีพและมือสมัครเล่น จึงนิยมมาหามุมถ่ายรูปกันที่บริเวณหลายๆจุดในเมืองแม่แจ่ม ที่นิยมกันมาก คือบริเวณบ้านกองกาน บ้านหัวจริน บ้านเหล่า บ้านนาเรื่อน และบริเวณหน้าเมือง
4. E04 จุดชมทิวทัศน์ภาพมุมกว้าง บ้านบนนา จุดชมทิวทัศน์ภาพมุมกว้างเมืองแม่แจ่ม อยู่บนเนินเขาของบ้านบนนา ทำให้มองเห็นเมืองแม่แจ่มได้กว้างไกลเหมาะแก่การถ่ายภาพมุมกว้าง
5. E05 จุดถ่ายรูปภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ นาขั้นบันได ทุ่งนา สวนป่าชุมชนและมุมมองดอยอินทนนท์

ภาพที่ 8: แหล่งอื่นๆ

6. การประเมินความเสี่ยงเบื้องต้น

การประเมินความเสี่ยงเบื้องต้น เป็นการประเมินขั้นต้น โดยใช้การสังเกตด้วยสายตา สอบถาม สัมภาษณ์ ประกอบกับความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิในพื้นที่ เนื่องจากไม่ได้ทำการสำรวจกายภาพอย่างละเอียดด้วยข้อจำกัดระยะเวลาและงบประมาณ โดยใช้เกณฑ์พิจารณาความเสี่ยงต่อการสูญสลายหรือถูกทำลายคุณค่าใน 3 ข้อ (ยงธนิศร์ พิมลเสถียร, 2554 : 48) ประกอบด้วย

1. การเสื่อมโทรมทางกายภาพ ทั้งการเสื่อมโทรมตามอายุ การเสื่อมโทรมเหตุจากภัยธรรมชาติ และการเสื่อมโทรมเนื่องจากขาดการดูแลรักษา
2. การเปลี่ยนแปลงสภาพดั้งเดิมของแหล่งมรดกฯ ทั้งการตัดแปลงต่อเติมอาคาร การเปลี่ยนแปลงวัสดุและรูปแบบดั้งเดิม การซ่อมแซมที่ผิดวิธี การมีสิ่งแปลกปลอมติดตั้งใหม่กับอาคาร
3. การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม เช่น การพัฒนาบริเวณโดยรอบที่ขัดแย้งหรือทำลายบรรยากาศดั้งเดิม การทำลายสภาพแวดล้อม ทำให้เกิดความเข้าใจผิด หรือมีผลต่อคติความเชื่อ หรือกิจกรรมทางประเพณีของชุมชน

โดยแบ่งระดับความเสี่ยงเป็น 3 ระดับ คือ สูง กลาง ต่ำ กำหนดให้กรณีที่มีโอกาสสูงที่อาจเกิดขึ้นตามประเด็นความเสี่ยง หรือภายในระยะเวลาอันใกล้ ให้เป็นระดับความเสี่ยง “สูง” กรณีที่มีโอกาสต่ำที่อาจเกิดขึ้น หรือไม่เกิดในระยะเวลาอันใกล้ ให้เป็นระดับความเสี่ยง “ต่ำ” ทั้งนี้ การประเมินความเสี่ยงตามเกณฑ์ที่กล่าวมา ซึ่งเน้นไปที่กายภาพของตัวอาคารและสิ่งแวดล้อม ไม่สามารถใช้ได้กับมรดกทางวัฒนธรรมประเภทแหล่งพิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงได้แยกการประเมินออกเป็นอีกลักษณะหนึ่ง

ตาราง 1: การประเมินความเสี่ยงขั้นต้นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทแหล่งประวัติศาสตร์

รหัส	แหล่งประวัติศาสตร์	เกณฑ์ความเสี่ยง			ระดับความเสี่ยง			ประเด็นความเสี่ยง
		1	2	3	สูง	กลาง	ต่ำ	
1	ดอนศาล			●		●		ขาดผู้ดูแล
2	ถนนสายปลาทุ							ไม่มีประเด็นอนุรักษ์
3	เส้นทางจัวต่าง							ไม่มีประเด็นอนุรักษ์
4	กุสีมูมเมือง (กุตอยฮวก)	●		●	●			อาจถูกบุกรุก
5	กุสีมูมเมือง (กุตอยดินดั่ง)	●			●			สภาพทรุดโทรมเสียหาย
6	กุสีมูมเมือง (กุตอยสะกาน)	●					●	
7	กุสีมูมเมือง (กุตอยใต้)	●					●	
8	บ้านเก่าพญาเชือนแก้ว	●	●			●		
9	ขุนเมืองแจ่ม							
	- ขุนเพ็ชรกำจัตภัย	●					●	หายาทครอบครองที่ดิน
10	- ขุนประทีปบ้านหีบ	●					●	หายาทครอบครองที่ดิน
11	- บ้านขุนอนุรักษ์ท่าผา	●					●	หายาทครอบครองที่ดิน
12	- ขุนชาญช่างเค็ง	●					●	หายาทครอบครองที่ดิน
13	โฮงฝรั่งสัมปทานป่าไม้							ไม่มีประเด็นอนุรักษ์
14	ของหน้าหมู	●	●	●			●	
15	ดงห่อ			●			●	

ตาราง 2: การประเมินความเสี่ยงขั้นต้นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทวัด

รหัส	วัด	เกณฑ์ความเสี่ยง			ระดับความเสี่ยง			ประเด็นความเสี่ยง
		1	2	3	สูง	กลาง	ต่ำ	
1	วัดทุ่งยาว		●				●	
2	วัดสองยอด		●				●	
3	วัดกองกาน		●				●	
4	วัดนางแล		●				●	
5	วัดแม่ปาน		●				●	
6	วัดต่อเรือ		●				●	
7	วัดพุทธเอ็น		●				●	
8	วัดพร้าวหนุ่ม		●				●	
9	วัดเจียง		●				●	
10	วัดบนนา		●			●		
11	วัดกู่	●	●				●	วิหารเริ่มมีปัญหาจากความชื้นใต้ดิน
12	วัดน้อย		●				●	
13	วัดห้วยริน		●				●	
14	วัดบ้านเหล่า		●				●	
15	วัดช่างเค็ง		●	●			●	มีอาคารสูงแวดล้อม เช่น เสาโทรศัพท์
16	วัดบุปผาราม	●	●	●			●	สร้างอาคารใช้งานกิจกรรมต่างๆมากจนแออัด
17	วัดบ้านทัพ		●				●	
18	วัดพระบาท	●				●		ห่างจากชุมชน อาคารทรุดโทรม
19	วัดป่าแดด	●					●	
20	วัดยางหลวง	●	●				●	อาคารประกอบทรุดโทรม
21	วัดกองแขกเหนือ	●					●	

หมายเหตุ : 1. เน้นการประเมินความเสี่ยงที่อาคารสำคัญภายในวัด และพิจารณาภาพรวมของวัดและบริเวณ

2. วัดในเมืองแม่แจ่มเกือบทุกวัดเป็นวัดประจำชุมชน บางวัดมีหลายชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีศรัทธาในการทำนุบำรุงศาสนา ทำให้ทุกวัดได้รับการทำนุบำรุงอยู่เสมอ อาคารสำคัญในวัดหลายหลังได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว จึงทำให้มีงบประมาณมาช่วยในการอนุรักษ์

3. ปัญหาการก่อสร้างอาคารใหม่หรือองค์ประกอบใหม่ในวัดโดยใช้รูปแบบที่ไม่ส่งเสริมบรรยากาศความเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมมีน้อย เมื่อเทียบกับวัดในเมืองอื่นๆ ทั้งเพราะมีการก่อสร้างน้อย และการใช้รูปแบบที่ไม่ขัดแย้ง

ตาราง 3: การประเมินความเสี่ยงขั้นต้น แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทร้านค้าและเคหสถาน

รหัส	ร้านค้าและเคหสถาน	เกณฑ์ความเสี่ยง			ระดับความเสี่ยง			ประเด็นความเสี่ยง
		1	2	3	สูง	กลาง	ต่ำ	
1	เรือนอ้อยธิ	●	●		●			แม่อ้อยอยู่บ้านคนเดียว ไม่มีผู้สืบทอด
2	บ้านสืบทอดเจตนา		●				●	
3	เรือนอ้อยดำคำ	●					●	
4	เรือนอ้อยแปง	●				●		ขาดการดูแลรักษา
5	เรือนสล่าลูน		●			●		ดัดแปลงใต้ถุนเรือน วัสดุใหม่
6	เรือนอ้อยหน้อย	●		●		●		บ้านข้างๆถล่มสูง ตั้งชิด
7	เรือนอ้อยสุข		●	●			●	ดัดแปลงเรือน วัสดุใหม่
8	เรือนอ้อยจันทา	●		●	●			แม่อ้อยจะรื้อเรือน พื้นที่ข้างเคียงถล่มสูง
9	เรือนแม่ขมมนา		●			●		ดัดแปลงบนเรือน วัสดุใหม่
10	เรือนพ่อจำเริญ แม่แก้ว	●					●	
11	เรือนพ่อหนานเสริฐ	●		●			●	
12	เรือนร้านค้าบ้านพร้าวหนุ่ม	●					●	
13	เรือนร้านค้าบ้านพร้าวหนุ่ม	●				●		หลังใหญ่ อยู่คนเดียวดูแลไม่ไหว
14	เรือนอ้อยบัวชุม		●				●	
15	เรือนอ้อยพิมพ์า			●		●		พื้นที่แคบ สร้างบ้านใหม่เบียดชิด
16	เรือนอ้อยหมา	●	●		●			นอกชานพุ่มมาก กระเบื้องหลังคาหมดอายุ
17	เรือนอ้อยยี่น			●			●	
18	เรือนอ้อยพรหม			●			●	
19	เรือนอ้อยแจ้	●		●		●		บ้านใกล้ถนนที่ถล่มสูงเบียดชิดตัวเรือน
20	เรือนอ้อยจู			●		●		บริเวณบ้านแคบมาก อาคารอื่นชิดเกิน
21	เรือนพญาใจ	●	●			●		
22	เรือนอ้อยตา	●					●	ต่อเติมใต้ถุนเป็นห้องพัก
23	เรือนแม่สุนันทา		●				●	เปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคา
24	เรือนแม่หล้า		●				●	เปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคา
25	เรือนอ้อยคำอ้าย	●				●		สภาพแวดล้อมดี แต่ตัวเรือนไม้ผุ
26	เรือนอ้อยเวย							สภาพแวดล้อมดี ไม่มีความเสี่ยง
27	เรือนพ่อหนานอินทอง							สภาพแวดล้อมดี ไม่มีความเสี่ยง
28	เรือนอ้อยใจ			●		●		อาคารใหม่สร้างเบียดชิด
29	เรือนอ้อยเผือก		●			●		ต่อเติมใต้ถุน / ไม้ผุ
30	เรือนร้านค้าบ้านไร่			●			●	
31	เรือนอ้อยบัวคำ			●			●	

หมายเหตุ: เน้นการประเมินความเสี่ยงที่ตัวเรือนหลัก และพิจารณาสภาพแวดล้อมทั้งภายในบริเวณบ้านและรอบบ้านประกอบ

ตาราง 4 การประเมินความเสี่ยงขั้นต้นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

รหัส	สถานที่ศักดิ์สิทธิ์	เกณฑ์ความเสี่ยง			ระดับความเสี่ยง			ประเด็นความเสี่ยง
		1	2	3	สูง	กลาง	ต่ำ	
1	เจ้าพ่อหลวงม่วงก่อน		●				●	
2	เจ้าพ่อหลวงกอนเมือง			●			●	
3	เจ้าพ่อหลวงดอนแต่น	●					●	
4	หอเสื่อบ้าน บ้านต่อเรือ	●					●	
5	หอเจ้าแม่เทวี	●		●	●			สภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม
6	หอเสื่อบ้าน บ้านนาเรื่อน	●					●	

การประเมินความเสี่ยงขั้นต้น แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น

หากแยกพิจารณาเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งการทอผ้า การจักสาน การจารใบลาน การทำอาหารขนมพื้นเมือง และการใช้สมุนไพร ความเสี่ยงต่อการสูญสลายหรือหมดคุณค่านั้นประเมินได้ว่าอยู่ในระดับต่ำ เพราะชาวแม่แจ่มได้สืบทอดกันมานาน เป็นวิถีชีวิต เป็นจิตวิญญาณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการทอผ้า เพราะผ้าทอแม่แจ่มมีชื่อเสียงและได้รับความนิยม ทำให้มีความต้องการและยังได้รับการส่งเสริมจากฝ่ายต่างๆทั้งภาครัฐและภาคสังคม การทอตีนจกแบบแม่แจ่มมีเอกลักษณ์ ทั้งวิธีการทอและลวดลายจึงได้รับการจดทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เมื่อพิจารณาประเด็นความเสี่ยงต่อการสูญสลายของแหล่งภูมิปัญญานั้นขึ้นอยู่กับบุคคลที่เป็นผู้นำกลุ่ม หรือบุคคลที่เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญา หากบุคคลเหล่านี้อายุมากขึ้น หมดแรงทำต่อหรือมีเหตุอื่นใดให้เลิก ความเป็นแหล่งภูมิปัญญาก็มักจะหมดไป หรือย้ายไปสู่ที่อยู่ของบุคคลผู้สืบทอดหรือผู้นำกลุ่มคนใหม่

การประเมินความเสี่ยงขั้นต้น แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทแหล่งพิธีกรรม

พิธีกรรมในแผนที่มีมรดกฯ ทั้งหมดยกเว้นพิธีล่องสังขาร ล้วนเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับอาชีพเกษตรกรรม เป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติเป็นประจำและสืบทอดกันมานาน ทำขึ้นเพื่อความสบายใจและยังมีส่วนช่วยให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ในการพิจารณาความเสี่ยงต่อการสูญสลายหรือหมดคุณค่า นั้น พิจารณาได้ว่าตราบไต่ที่ชาวเมืองแม่แจ่มยังคงทำเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนาข้าว พิธีกรรมเหล่านี้ก็จะยังคงอยู่ต่อไป เมื่อพิจารณาต่อว่าโอกาสที่ชาวเมืองแม่แจ่มจะเลิกทำนานั้นมีมากน้อยแค่ไหน จากความเห็นของหลายๆท่านในเมืองแม่แจ่ม สรุปได้ว่า ชาวแม่แจ่มจะทำนาต่อไปไม่เลิก แม้นาบางส่วนจะเคยถูกปรับเปลี่ยนเป็นไร้ข้าวโพดในช่วงที่มีบริษัทมาส่งเสริม แต่ที่สุดก็หันกลับมาปลูกข้าว ด้วยเหตุที่ว่าข้าวเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต ไม่มีเงินแต่มีข้าวอยู่ในหลอง (ยุ้ง) ก็อยู่ได้ไม่อด เก็บผักหาปลากินกับข้าวได้ หลองข้าวในแม่แจ่มจึงเป็นหลองที่ยังถูกใช้งานอยู่แทบทุกหลัง (สัมภาษณ์ ผอ.ทอง สมบัติ, 2557)

7. ข้อเสนอแนะด้านมาตรการอนุรักษ์

การพัฒนาเมืองแม่แจ่ม ชุมชน และสังคมภายใต้กรอบแห่งการอนุรักษ์ เป็นสิ่งที่ควรตระหนัก ในพื้นที่เมืองแม่แจ่มที่มีมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า จึงจำเป็นต้องมีเครื่องมือที่เหมาะสม เพื่อไม่ ให้การพัฒนาทำลายคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม การพัฒนาเมืองเพื่อการอนุรักษ์นั้นไม่สามารถ ทำได้เพียงภาครัฐ ต้องอาศัยการยอมรับและความร่วมมือจากคนในพื้นที่ด้วย เพราะส่วนใหญ่เป็น พื้นที่และอาคารของประชาชนและวัด จึงต้องทำความเข้าใจและสร้างสำนึกควบคู่ไปกับการบังคับใช้ กฎระเบียบต่างๆ มาตรการอนุรักษ์ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ มาตรการบังคับ และมาตรการจูงใจ ซึ่งทำได้ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน

ภาพที่ 9: มาตรการการอนุรักษ์

มาตรการบังคับโดยภาครัฐ คือ การใช้กฎหมาย ได้แก่ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณ วัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีเนื้อหาที่บังคับอย่างเคร่งครัด จำกัดสิทธิ์ผู้ครอบ ครองอาคาร จึงถูกใช้อย่างจำกัดส่วนใหญ่ใช้กับโบราณสถาน เช่น วัด วัง การบังคับใช้กับอาคารของ ประชาชนมีน้อยมาก นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พระราชบัญญัติการผังเมือง พระ ราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ที่ใช้เป็นเครื่องมืออนุรักษ์ได้ แต่ขั้นตอนการ ออกกฎหมายมีมากและล่าช้าไม่ทันการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งกฎหมายยังมีลักษณะบังคับ จำกัดสิทธิ์ จึง มักได้รับการต่อต้านหรือเพิกเฉยจากประชาชน

มาตรการบังคับโดยภาคสังคม คือ การที่ชุมชนตกลงกันและกำหนดเป็นกฎกติกาขึ้นบังคับ ใช้ภายในชุมชน ผู้ใดฝ่าฝืนมีบทลงโทษ หรือถูกต่อต้าน เช่น การใช้น้ำจากเหมืองฝาย การใช้ป่าชุมชน การใช้ของหน้าหมู่บ้าน ฯลฯ การใช้มาตรการเช่นนี้ในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมมักได้ผลดีใน ระดับหมู่บ้าน แต่มักจะใช้ไม่ได้ดีกับเมืองที่มีความซับซ้อนมากกว่า

ส่วนมาตรการจูงใจนั้น ทำได้ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคสังคม เป็นมาตรการเพื่อสร้าง ความตระหนัก ความภาคภูมิใจให้แก่เจ้าของอาคาร บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ เช่น การรณรงค์ การประชาสัมพันธ์ การยกย่องให้รางวัล ใบประกาศเกียรติคุณ การประกวดอาคาร เก่า ซึ่งเทศบาลตำบลแม่แจ่ม เทศบาลตำบลท่าผา สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ กรณีการสถาปนิก ล้านนาและ สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ ก็ได้ดำเนินการให้รางวัลอนุรักษ์อาคารและ

ชุมชนหลายแห่งในเมืองแม่แจ่ม โดยได้รับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นกำลังใจแก่ผู้อนุรักษ์เป็นประจำทุกปี นอกจากนี้หากมีกลุ่มบุคคลหรือชมรมที่มีส่วนร่วมในการมอบธง หรือป้ายยกย่องอาคารเก่าที่ได้ผู้อนุรักษ์ไว้รวมทั้งการสนับสนุนทางวิชาการจากสถาบันศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการซ่อมแซมหรือต่อเติมที่เหมาะสม ไม่ให้เสียรูปหรือบรรยากาศ ก็จะมีส่วนช่วยกระตุ้นให้ชาวเมืองแม่แจ่มเห็นคุณค่ามรดกฯและร่วมรักษาไว้ มาตรการจูงใจอีกแนวทางหนึ่งที่ได้ผลดีในต่างประเทศ คือ การช่วยเหลือด้านเงินทุนและภาษีแก่เจ้าของอาคารอนุรักษ์ เช่น การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษี หรือนำเอาทุนที่ใช้ในการอนุรักษ์มาลดหย่อนภาษี การให้ทุนกู้ยืมดอกเบี้ยต่ำหรือให้เปล่าเพื่อใช้ในการอนุรักษ์ ซึ่งต้องมีการออกกฎหมายภาษีอากรมารองรับ แต่อาจไม่ได้ผลกับเมืองแม่แจ่ม เพราะภาษีโรงเรือนหรือภาษีเงินได้บุคคลธรรมดามีอัตราค่อนข้างต่ำ

ด้านการวางแผนพัฒนาเมืองและชุมชนของหน่วยงานภาครัฐ ควรให้ความสำคัญทั้ง 2 ส่วน คือ การคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม โดยใช้มาตรการต่างๆที่กล่าวมาแล้ว และการส่งเสริมบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมของมรดกฯ เช่น ถนน ทางเท้า ป้าย โคมไฟ ตลอดจนพื้นที่สาธารณะอื่นๆ ที่ควรใส่ใจในรูปแบบ สี และวัสดุที่ส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศของเมืองเก่า แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม เพิ่มเติมป้ายข้อมูลความสำคัญของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนการเผยแพร่คุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมผ่านสื่อและเทคโนโลยีใหม่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการประชาสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกเมืองแม่แจ่ม ให้ได้รับข่าวสารและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ จะมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นคงอยู่ต่อไป

บรรณานุกรม

- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะ. วัดเมืองแจ่ม วิถีแห่งศรัทธา คุณค่าแห่งวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมการวิจัย มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ม.ป.ท.
- ฝอยทอง สมวธา (สมบัติ). (2546). เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์
- ประเสริฐ ปันศิริ และคณะ. (2549). ประวัติศาสตร์ “ของหน้าหมู่บ้านแจ่มเหนือ”. กรุงเทพฯ: สกว.
- ยงธนิศร์ พิมลเสถียร และคณะ. (2554). การจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ: การเคหะแห่งชาติ.
- ศศิธร โตรินัส. (2554). การศึกษาเพื่อจัดทำแผนที่มรดกทางสถาปัตยกรรมชุมชนรักษัคลองบางพระ จังหวัดตราด. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สิบพงศ์ จรรย์สืบทวี. (2557). “เรือนไม้แม่แจ่ม ลมหายใจของเขื่อนบะแกล้านนา”. ใน วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม. ฉบับที่ 28 ประจำปีการศึกษา 2557. หน้า 75-99.
- สิบพงศ์ จรรย์สืบทวี และคณะ. (2554). โครงการศึกษารูปแบบและวิธีการจัดทำชุดความรู้เรื่องที่อยู่อาศัยและวิถีการอยู่อาศัย กรณีศึกษา: อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. รายงานวิจัย: การเคหะแห่งชาติ.
- อนุ เนินหาด, พ.ด.อ.. (2555). สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม 32, อดีตแม่แจ่ม. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.
- อิศรา กันแดง. (2557). “เมืองแม่แจ่ม: ภูมิปัญญาล้านนาในการตั้งถิ่นฐาน”. ใน วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม. ฉบับที่ 28 ประจำปีการศึกษา 2557. หน้า 57-74.